

Ivo Možný (31. 8. 1932 – 10. 9. 2016)

Čas neúprosně běží a pomalu odcházejí výrazné osobnosti české sociologie. Po Milanu Petruskovi a Jiřím Musilovi nyní i Ivo Možný. Přínos Iva Možného české sociologii je nepochybný jak ve věcné, tak i v institucionální rovině a byl již popsán (nejnověji například v Z. R. Nešpor a kol. *Slovník českých sociologů*. Praha: Academia 2013; či Z. R. Nešpor a kol. *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia 2014). Co se týče sociologického poznání, klíčové odborné texty Iva Možného, *Moderní rodina* (1990), *Proč tak snadno...* (první vydání 1991), *Sociologie rodiny* (1999), *Institucionalizace chudoby v Čechách* (1994), *Rodina a společnost* (2006), jsou souhrnem logicky uspořádaných a relevantních empirických zjištění, která představují popis a výklad sociálních vztahů, procesů a jednání v daném období. A co je hlavní, jsou přitom také nápaditými, neotřelými a relevantními teoretickými reflexemi těchto popisů. Neboť Ivo Možný neměl rád pouhé podrobné soupisy získaných empirických poznatků. Všechny texty, které napsal, jsou dokladem jeho schopnosti neutopit se v množství detailních dat, ale umění (myslím, že slovo umění tuto schopnost nejlépe charakterizuje) vybrat z nich data klíčová a zasadit je do kontextu širších sociologických teorií a teoretických úvah i oprávněných spekulací. Vždy byl ochoten v hromadě dat hledat a schopen najít třeba jen jediné podstatné zjištění, které vytvářelo nejvhodnější odrazový můstek k obecnějším úvahám.

© Foto: Lukáš Biba*

Ivo Možný

Nikdo tuto jeho schopnost snad nevyjádřil výstižněji než jeho kolega a přítel Milan Petrussek v recenzi Možného knihy *Česká společnost* (2002), na první pohled jen jakési „sociologické statistické ročenky“. Dovolil bych si proto citovat: (Ivo Možný ví, že úkolem sociologa je) „... vyznat se v tom, vybrat ,to nejdůležitější‘ a předložit to ,člověku z ulice‘ tak, aby to mělo smysl, prostě aby se svět stal srozumitelnějším. ... ví, že toto je punctum saliens každé sociologie – co vybrat, jak to vyložit, jak to poskládat a jak to prezentovat ... a ví, že volba kritéria výběru nemůže být náhodná...“ (SČ/CSR, 2002, 38 (5): 635–637). To ovšem vyžadovalo mít něco, co Charles W. Mills pojmenoval *sociologická imaginace* (není náhodou, že

* Fotografie byla pořízena na slavnostním předávání Cen Neuron za přínos světové vědě 2015, pořádaném Nadačním fondem Neuron na podporu vědy.

tehdy zrovna čerstvý překlad jeho stejnojmenné práce byl první knihou, kterou mi, jako studentovi, Ivo vložil do rukou). A Ivo Možný měl sociologickou imaginaci *par excellence*. Skutečně uměl najít relevantní data, protože měl schopnost najít relevantní problémy a vyložit je (přesně, jak Mills požadoval) v širším společenském i teoretickém kontextu. Dokázal to, co Mills považoval za podstatu sociologického myšlení a za jeho úkol. Poukázat na to, jak se obtíže, nesnáze či starosti jednotlivce objevují v souvislosti nejen s jeho povahou a s jeho bezprostředními vztahy k ostatním lidem, ale i s jeho vztahy k institucím, v jejichž rámci žije, s povahou těchto institucí a s jejich změnami, ale i s veřejnými problémy. Uměl a neváhal přitom vstoupit do veřejného prostoru, tedy i do denního tisku, v němž tyto problémy, povahu sociálních procesů a sociálních institucí a jejich změny (včetně důsledků, které mají či budou mít pro společnost a každodenní život v ní) prezentoval širší veřejnosti, jí srozumitelným jazykem.

Co se týče institucionalizace sociologie v českém prostředí, zúčastnil se po jejím zrušení v důsledku „vítězného února 1948“ jejího prvního restartu v šedesátých letech. Již tehdy, v krátkém období, než byla sociologie v normalizačním procesu sedmdesátých a osmdesátých let opět zdevastována, byl její výraznou osobností. Nehledě na snahu normalizátorů přeměnit sociologii na vulgární historický materialismus se mu však, spolu s řadou dalších osobností, v rámci možností (nadneseně řečeno v undergroundu), dařilo udržet ji nad hladinou až do jejího druhého restartu po roce 1989. Uplatnil přitom i svou celoživotní schopnost vytvářet i využívat ironické paradoxy. Symposia, která v tomto období v dvouletých intervalech organizoval a která poskytovala zejména empiricky orientovaným sociologům možnost prezentace v mnohém ohledu nelichotivého empirického obrazu stavu tehdejší společnosti, nazval oficiálně „Socialistický způsob života jako sociální realita“. Proti tomuto názvu nemohli mít a neměli představitelé tehdejšího establishmentu námitek, neboť tento název chápali v jiných intencích. Nezapomínejme také na to, že se Ivo Možný přitom v tomto pro společenské vědy nepříznivém období stal také hlavním představitelem a hybatelem české sociologie rodiny, které se nakonec celoživotně primárně, i když ne výlučně věnoval. Nelze si přitom nepovšimnout, že i zde již koncem osmdesátých let dokázal postihnout některé tehdy nastupující a v české společnosti spíše ještě neviditelné trendy transformace povahy instituce rodiny do její dnešní podoby, s jejími dnešními problémy.

Nejdůležitější roli ale sehrál Ivo Možný při obnově sociologie po roce 1990. Jak co se týče rozvíjení teoretických, metodologických a empirických poznatků, tak i při institucionalizaci sociologického výzkumu a výuky sociologie, či při navazování kontaktů s evropskou sociologií. Patří k tomu konkrétně i přebudování katedry sociologie na Masarykově univerzitě v moderní sociologické pracoviště a později i založení Fakulty sociálních studií tamtéž. I v této činnosti dokázal identifikovat a pojmenovat ty nejdůležitější sociologické, sociální, ale i organizační problémy dané situace. A to většinou se značným předstihem – ještě než se v plné síle projevíly. Ať se týkaly organizace a financování výuky či výzkumu.

A neměl rád, když se nehledalo a nenašlo jejich řešení. Což platilo na všech pracovištích, která v průběhu své dlouhé profesionální kariéry řídil, ale i na těch, kde byl řadovým pracovníkem. Dokázal přitom předvídat nejen budoucí problémy, ale i stanovovat cíle, které jim měly v budoucnosti čelit. Progresi v obsahu, formě a organizaci studijních programů (kreditní systém, oddělené bakalářské a magisterské studium atd.) neváhal prosazovat, i když se přitom, s jemu danou bravurou, často pohyboval na hraně zákona. Dalo by se s nadsázkou říci, že institucionalizace (ale i legitimizace) zde téměř vždy předcházela s předvídavým předstihem legalizaci. Bylo to ostatně jen výrazem toho, že schopnost a odvaha přijímat opodstatněné riziko patřily k velmi silným stránkám osobnosti Iva Možného. Jako pedagog měl přitom zásluhu i na tom, že pro institucionální obnovu předmětu a pro start růstu jeho úrovně v nových podmínkách po roce 1990 připravil již v sedmdesátých a osmdesátých letech pár absolventů sociologie, svých „soukromých studentů“. Úroveň jejich znalostí nebyla sice na začátku jejich akademické dráhy v roce 1990 nijak oslňující, ale díky jeho pedagogickému vlivu nebyla ani zcela tristní. Takže se jim později podařilo, pod jeho supervizí, vychovat své následovníky a následovnice, začínající svou akademickou kariéru s výbavou odpovídající v Evropě obvyklému teoretickému i metodologickému standardu.

Na závěr své vzpomínky bych chtěl přejít od stručné rekapitulace odborného a institucionálního odkazu Iva Možného ke vzpomínce na něho jako na svého učitele, spolupracovníka a nakonec i přítele. S Ivem Možným jsem se poprvé setkal v roce 1969, tedy před neuvěřitelnými 47 roky. Jako rozčarovaný student prvního ročníku sociologie na Filozofické fakultě univerzity tehdy Jana Evangelisty Purkyně, dnes opět Masarykovy. Mezi námi, *Základní sociologické pojmy* Jana Szczepańskiego, jejichž četba v autobuse po vykonané maturitě na chemické průmyslovce ve Zlíně pro mne představovala výhybku, která přehodila můj život od přírodních věd k vědám společenským, nepředstavovaly ani tehdy nic oslňového. Přesto to byla vysoká věda ve srovnání s tím, co nám bylo na fakultě po zahájení našeho studia v roce 1969 předkládáno jako sociologie. Vyjímám ovšem z tohoto konstatování metodologickou průpravu zprostředkovanou nám současnou profesorkou Hanou Librovou a obecné působení mých „soukromých učitelů“, současných profesorů Vladimíra Smékala, Jaroslava Štríteckého a zejména právě Ivo Možného. Společně s dalšími jeho soukromými studenty (namátkou mohu jmenovat alespoň dnešní profesory Tomáše Sirovátku a později i našeho mladšího kolegu Ladislava Rabušice) sdílíme podobné vzpomínky na to, jak jsme se učili zpracovávat data, mít zdravou metodologickou i věcnou skepsi ke svým výsledkům a hledat jejich platnost i hlubší smysl. Ale také jak jsme po celém Brně hledali Ivův klobouk, jak se nám o půlnoci při cestě na tehdejší sálový počítač v tramvaji rozsypaly děrné štítky. Hlavně ale, jak jsme společně diskutovali o sociologické teorii i o společenských problémech a jejich sociologických interpretacích, brání naším učitelem jako rovnocenní partneři.

Ivo Možný byl mnoha kolegy označován za sršatého sociologa, což je třeba chápat jako ocenění a výraz úcty. Podobně byl označován G. B. Shaw jako sršatý

dramatik a Ivo Možný s ním měl společného daleko více než jen fyzickou podobu. Byl ironický a sarkastický, pokud narazil na povrchnost a nedostatek zájmu, píle a snahy. Na druhé straně byl vstřícný a chápající, ochotný vždy podat pomocnou ruku. Každý rozhovor s ním, i banálně soukromý, měl v jistém slova smyslu výukový či výchovný podtext. Často byla pro nás významná právě ta část společných odborných diskusí, která následovala po Ivoově legendárním rčení „a nyní kavárna“ a měla neoficiální charakter, podobný jakémusi brainstormingu. Tehdy se nám v hlavách líhla nová vysvětlení i nové pochybnosti o diskutovaném tématu. Ivo Možný byl pro mne, ale i pro další ideálním nadřízeným, ponechávajícím svým podřízeným velký prostor k osobním rozhodnutím, ale i k osobní odpovědnosti. Přestože byl tento prostor vymezen sdílenými hodnotami a požadavkem respektovat určité základní normy jednání. Ivo své podřízené i kolegy spíše inspiroval, než jim přikazoval, ale mnoho od nich vyžadoval. Což platilo i tehdy, když se naše role obrátily a já se stal v institucionálním uspořádání jeho nadřízeným. I tehdy ale pro mne zůstal důležitým inspirátorem, člověkem, od něhož jsem se stále mohl učit. Přiznám se, že si nyní lámu hlavu otázkou: Pokud existuje cimrmanovské České sociologické nebe, zaujal v něm Ivo Možný nějakou významnou institucionální pozici, nebo se po něm volně pohybuje, trousí ironické komentáře a inspiruje či provokuje jeho členy k tvůrčímu myšlení? Nevím, zda jde obě tyto role sloučit, ale Ivovi bych přál, aby to možné bylo.

Petr Mareš